

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Навчально-науковий інститут бізнесу, природокористування і туризму

Латинська мова

**Методичні вказівки до практичних занять
та самостійної роботи
для студентів 1 курсу
галузі знань 03 – Гуманітарні науки
спеціальності 035 – Філологія**

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри іноземної
філології
Протокол №1
від 30 вересня 2022 р.

Чернігів 2022

Латинська мова. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів 1 курсу галузі знань 03 – *Гуманітарні науки*, спеціальності 035 – *Філологія* / Укл. : Бараненкова Н. А. – Чернігів, НУ Чернігівська політехніка, 2022. – 23 с.

Укладач: Бараненкова Наталія Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземної філології
НУ «Чернігівська політехніка»

Рецензент: Лось О.В, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
НУ «Чернігівська політехніка»

Зміст

ВСТУП.....	4
1. Фонетика. Графіка	5
Вирішувані питання	5
Короткі теоретичні відомості.....	5
Вправи.....	7
2. Частини мови. Іменник. Прийменник.....	8
Вирішувані питання	8
Короткі теоретичні відомості.....	8
Вправи.....	10
Лексичний мінімум.....	11
3. Прикметник.....	12
Вирішувані питання	11
Короткі теоретичні відомості.....	11
Вправи.....	13
Лексичний мінімум.....	14
4. Дієслово	14
Вирішувані питання	14
Короткі теоретичні відомості.....	14
Вправи.....	15
Лексичний мінімум.....	16
5. Синтаксис.....	17
Вирішувані питання	17
Короткі теоретичні відомості.....	17
Вправи.....	17
Завдання для самостійної роботи.....	18
Тексти для читання.....	18
Це цікаво знати.	20
Рекомендована література	23

ВСТУП

Мета пропонованого методичного посібника – розширення загальнолінгвального кругозору майбутніх філологів на основі знання латинської мови; формування в студентів навичок перекладу з латинської мови; засвоєння словотворчих елементів латини, які є продуктивними у сучасних мовах; формування теоретичного базису та практичного досвіду у свідомому розумінні семантики лінгвістичної та літературознавчої термінології; формування професійної ерудиції як основи підвищення їхнього освітньо-кваліфікаційного рівня.

Курс граматики латинської мови охоплює фонетику, морфологію та основні положення синтаксису. З метою ефективного засвоєння студентами програмного матеріалу курс поділено на окремі тематичні розділи, кожний з яких містить лексико-граматичні вправи, навчальні тексти та літературознавчу термінологію. Кожний розділ базується на конкретному граматичному матеріалі, викладеному у таблицях, та поданій лексиці до вправ. Граматичні положення ілюструються лексичним матеріалом.

Враховуючи значення перекладу як основного засобу семантизації, в кожному занятті подано як окремі фрази, так і зв'язні тексти для перекладу. Окремі фрази складаються переважно з висловлювань античних діячів, філософів, ораторів, цитат із творів римських юристів, а також латинських афоризмів і крилатих висловів, що стали надбанням світової культури.

Читання навчальних текстів і виконання лексичних вправ передбачають закріплення нормативних граматичних правил, засвоєння синтаксису латинської фрази, аналіз і розуміння тексту, вироблення практичних навичок роботи студента зі словником.

Для загального культурного розвитку студентів та розширення їхніх знань про історію та традиції давніх римлян, мову яких вони вивчають, у кінці посібника пропонується розділ “Це цікаво знати”.

Знання, уміння та досвід, здобуті у процесі вивчення цієї дисципліни створюють умови для самостійної науково-дослідної лінгвістичної роботи із використанням різноманітних методів і прийомів, а також для критичного аналізу наукової літератури, застосування теоретичних і практичних знань у власних наукових дослідженнях.

1 Фонетика. Графіка

Вирішувані питання:

- Латинський алфавіт.
- Голосні та дифтонги.
- Приголосні та буквосполучення.
- Наголос. Довгота і короткість складів.
- Транслітерація.

Короткі теоретичні відомості:

Таблиця 1 – Алфавіт

Друковані літери	Писані літери	Назва	Вимова	Приклад	Транскрипція	Переклад
A a	<i>A a</i>	а	[а]	albus	[альбус]	білий
B b	<i>B b</i>	бе	[б]	bestia	[бестіа]	звір
C c	<i>C c</i>	це	[ц], [к]	centum corpus	[центум] [корпус]	сто тіло
D d	<i>D d</i>	де	[д]	domus	[домус]	дом
E e	<i>E e</i>	е	[е]	ego	[его]	я
F f	<i>F f</i>	еф	[ф]	fatum	[фатум]	доля
G g	<i>G g</i>	г	[г]	gladius	[глядіус]	меч
H h	<i>H h</i>	ге	[х]	homo	[хомо]	людина
I i	<i>I i</i>	і	[і] [й]	ignis ius	[ігніс] [йус]	вогонь право
K k	<i>K k</i>	ка	[к]	Kalendae	[календе]	календи
L l	<i>L l</i>	ель	[ль]	lex	[лекс]	закон
M m	<i>M m</i>	ем	[м]	mare	[маре]	море
N n	<i>N n</i>	ен	[н]	nomen	[номен]	ім'я
O o	<i>O o</i>	о	[о]	orbis	[орбіс]	круг
P p	<i>P p</i>	пе	[п]	populus	[популюс]	народ
Q q	<i>Q q</i>	ку	[к]	quinque	[квінкве]	п'ять
R r	<i>R r</i>	ер	[р]	rex	[рекс]	цар
S s	<i>S s</i>	ес	[з] [с]	casus sapiens	[казус] [сапієнс]	випадок розумний
T t	<i>T t</i>	те	[т]	terra	[терра]	земля
U u	<i>U u</i>	у	[у]	usus	[узус]	досвід
V v	<i>V v</i>	ве	[в]	vita	[віта]	життя
X x	<i>X x</i>	ікс	[кс], [кз]	axis exāmen	[аксіс] [екзамен]	вісь іспит
Y y	<i>Y y</i>	іпсилон	[і]	lyra	[ліра]	ліра
Z z	<i>Z z</i>	зет	[з]	zona	[зона]	пояс

Транслітерація українських слів літерами латинського алфавіту.

Транслітерація прізвищ та імен осіб і географічних назв здійснюється шляхом відтворення кожної літери латиницею.

Таблиця 2 – Транслітерація

<i>Українські літери</i>	<i>Латинський еквівалент</i>	<i>Приклади транслітерації</i>	
А а	A a	Антонів	Antoniv
Б б	B b	Бурма	Burma
В в	V v	Вайда	Vaida
Г г	H h	Горинь	Horyn
Ґ ґ	G g	Ґданський	Gdanskyi
Д д	D d	Дума	Duma
Е е	E e	Лесик	Lesyk
Є є	Ye (на початку слова), ie (в інших позиціях)	Євтух, Нємцов	Yevtuch, Niemtsov
Ж ж	Zh zh	Жовква	Zhovkva
З з	Z z	Закалюк	Zakaluk
И и	Y y	Пилипів	Pylypiv
І і	I i	Іванків	Ivankiv
Ї ї	Yi (на початку слова), i (в інших позиціях)	Їжак, Заїка	Yizhak, Zaika
Й й	Y (на початку слова), i (в інших позиціях)	Йосипівка, Майков	Yosypivka, Maikov
К к	K k	Когут	Kohut
Л л	L l	Лісовий	Lisovyi
М м	M m	Малин	Malyn
Н н	N n	Нестерів	Nesteriv
О о	O o	Одеса	Odessa
П п	P p	Полтава	Poltava
Р р	R r	Римар	Rymar
С с	S s	Сарни	Sarny
Т т	T t	Туркот	Turkot
У у	U u	Умань	Uman
Ф ф	F f	Фастів	Fastiv
Х х	Kh kh	Харків	Kharkiv
Ц ц	Ts ts	Цибулько	Tsybulko
Ч ч	Ch ch	Чернівці	Chernivtsi
Ш ш	Sh sh	Шершун	Shershun
Щ щ	Shch shch	Щерба	Shcherba
Ю ю	Yu (на початку слова), iu (в інших позиціях)	Юрик, Рюріков	Yuryk, Riurikov
Я я	Ya (на початку слова), ia (в інших позиціях)	Ялта, Ляхов	Yalta, Liakhov
Ь ь	не передається	Львів	Lviv
’ ’	не передається	Лук’яненко	Lukianenko
зг	zgh	Згорів	Zghorov

Вправи:

1. Прочитайте слова, визначте дифтонги:

Graecia, saecūlum, foedus, cautio, praetor, aes, aurum, nauta, heu, caeci, Croesus, auris, praedium, Augustus, nuptiae, caelibes, Paulus, neuter, aera, auditorium, praerogativa, oeconomus, Pandectae, Iudaei.

2. Прочитайте слова, поясніть правила вимови приголосної с:

Cicero, Caesar, crimen, calendarium, socius, copia, civis, clientes, caput, decem, causa, credo, color, caelum, clientes, censor, clam, circum, consul, clepta, Scaevola, Celsus, Cato, receptum, curia, acceptus, factum, cloaca, merces, cognomen, carcer, lucrum.

3. Прочитайте слова, поясніть вимову голосних і та у:

ira, vidi, ibi, cuius, ius, diu, aio, disiunctim, eius, maior, clepsydra, synallagma, Gaius, stylus.

4. Прочитайте слова, поясніть вимову приголосних s та x:

mos, extra, usus, ipse, noxalis, esse, basilica, sors, sensus, senex, casus, consisto, bis, plebs, gens, glossa, exequatūra, merx, sacer, exilium, praesidium, sine, vexillum, magister, plus, exercitus, felix, pensio, fascis, exemplum, consors.

5. Прочитайте слова, поясніть вимову сполучень qu та ngu:

aqui, quaestio, quoque, quod, quinque, sanquis, quasi, quota, bilinguis, aquaeductus, sequester, lingua, aqua.

6. Прочитайте слова, поясніть вимову сполучення ti:

Attius, bestia, ratio, initium, mextio, actio, accusatio, etiam, obligatio, petitio, prudentia, quaestio, spatium, negotium, legitimitatio, vindicatio, natio, lectio, cognatio, donatio, emptio, gratio, venditio, iurisdictio, Diocletianus, Cantium, sanctio, Latium, Latini, inspectio, exceptio, malitia, vitium.

7. Прочитайте слова, поясніть вимову сполучень rh, th, ch, ph, sch:

chorus, theatrum, rhytmus, charta, pulcher, phalanga, triumphus, thermae, arrha, schola, philosophia, authenticum, Bacchanalia, chirographum, syngrapha, emphyteusis, schema, Gracchus, machinor, thesis, apōcha.

Nota bene!

Запам'ятайте довготу та короткість деяких суфіксів, що найчастіше вживаються у науковій термінології.

- Довгі голосні у таких суфіксах: -āl-, -ār-, -āt-, -īn-, -iv-, -ōs-, -ūr-, -ūt.

Приклади: vernālis, cellulāris, cognātus, cornūtus, viscōsus, aestīvus, Alpīnus, matūrus.

- Короткі голосні у суфіксах: -īc-, -īd-, -īl-, -īt-, -ōl-, -ūl-.

Приклади: aromaticus, liquīdus, dispositus, stabilis, nobilis, alveolus, cellūla, granūlum.

8. Розподіліть слова на дві групи: а) з довгими суфіксами; б) з короткими суфіксами, і поставте наголос:

globulus, validus, gelatinosus, classicus, vaselinum, oblongatus, utilis, adrenalinum, quadratus, verticalis, paraffinatus, normalis, cylindricus, fluidus, granulatus, machina, regula, viridus.

9. Поясніть довготу другого складу від кінця слова:

terrestris, trigeminālis, agricultūra, disciplīna, doctrīna, intervallum, octoginta, Iudaei.

10. Поясніть короткість другого складу від кінця слова:

frigīdus, stipendium, secretarius, colloquium, syngrapha, sanction, eius.

11. Поставте наголос у словах:

adultus, diversus, sagitta, sinister, ephedra, tabuletta, vertebra, exemplum, palpebra, crystallinus, solidus, corpusculum, foveola, lacuna, pecunia, utilitas, dilutus, complexus, collectio, luxuria, tegumentum, compactus, capsula, perfectus, arena.

12. Прочитайте словосполучення, дотримуючись правил вимови:

in iure cessio, ius privatum, ius publicum, ius gentium, praetor urbanus, praetor peregrinus, edictum praetorium, ordo iudicorum, legis actiones, mores maiorum, tribunus plebis, comitia centuriata, suum cuique.

**2 Частина мови.
Іменник. Прийменник.**

Вирішувані питання:

- Загальні відомості про частини мови.
- Граматичні категорії іменника.
- Відмінювання іменників.
- Прийменники.
- Дієслово *esse*.

Короткі теоретичні відомості:

Таблиця 3 – Визначення відміни іменників

Відміна	Закінчення родового відмінка	Рід	Словникова форма
I	-ae	<i>f</i>	vita, ae <i>f</i> – життя persōna, ae <i>f</i> – особа
II	-i	<i>m, n</i>	popūlus, i <i>m</i> – народ ager, agri <i>m</i> – поле, земля bellum, i <i>n</i> – війна
III	-is	<i>m, f, n</i>	heres, ēdis <i>m</i> – спадкоємець lex, legis <i>f</i> – закон caput, itis <i>n</i> – голова
IV	-us	<i>m, n</i>	usus, ūs <i>m</i> – користування cornu, ūs <i>n</i> – ріг, фланг війська
V	-ei	<i>f</i>	species, ēi <i>f</i> – вид, поняття

Таблиця 4 – Зведена таблиця відмінкових закінчень іменників усіх відмін

Число	Відмінок	Відміна							
		I	II	III			IV	V	
				пригол.	голосн.	мішан.			
		Рід							
<i>f</i>	<i>m</i> <i>n</i>	<i>m</i> <i>f</i> <i>n</i>	<i>n</i>	<i>m</i> <i>f</i>	<i>m</i> <i>n</i>	<i>f</i>			
Sing.	<i>Nom</i>	-ă	-us, -um -er	різні	-e, -al, -ar	-is, -es	-us -u	-es	
	<i>Gen</i>	-ae	-i	-is	-is	-is	-ūs	-ei	
	<i>Dat</i>	-ae	-o	-i	-i	-i	-ui -u	-ei	
	<i>Acc</i>	-am	-um	-em, -em, =N	=N	-em	-um -u	-em	
	<i>Abl</i>	-ā	-ō	-ē	-ī	-ē	-ū	-ē	
Plur.	<i>Nom</i>	-ae	-i -a	-es, -es, -a	-ia	-es	-us -ua	-es	
	<i>Gen</i>	-ārum	-ōrum	-um	-ium	-ium	-uum	-ērum	
	<i>Dat</i>	-is	-is	-ībus	-ībus	-ībus	-ībus	-ēbus	
	<i>Acc</i>	-as	-os -a	-es, -es, -a	-ia	-es	-us -ua	-es	
	<i>Abl</i>	-is	-is	-ībus	-ībus	-ībus	-ībus	-ēbus	

Вживання прийменників

З *accusativus* (куди?):

ad	– до	in	– в, на	per	– через, посеред
ante	– перед	infra	– нижче, під	post	– після
apud	– біля	inter	– між	propter	– з-за, через
contra	– проти	intra	– всередині	sub	– під
circum	– навколо, біля	extra	– поза, крім	trans	– через, крізь
citra	– до, перед	ob	– по, внаслідок		

З *ablativus* (де?):

a (ab)	– від	e (ex)	– із, від
coram	– перед	pro	– за, заради, замість
cum	– з	prae	– перед, попереду
in	– в, на	sub	– під
de	– про, згідно	sine	– без

Nota bene!

ВИНЯТОК: прийменники *causa* – для, *заради* та *gratia* – для, *заради* вживаються з *genetivus* і ставляться після слова, до якого відносяться.

Приклади: *exempli gratia* – для прикладу, наприклад; *honōris causa* – заради пошани.

Таблиця 5 – Теперішній час дієслова *esse* (бути)

Persona	Singularis		Pluralis	
1	sum	я є	sumus	ми є
2	es	ти є	estis	ви є
3	est	він, вона, воно є	sunt	вони є

Вправи:

Визначте відміну іменників за словниковою формою:

а)

Sequester, tri m	– секвестр (посередник)	officium, i n	– обов'язок
iustitia, ae f	– юстиція	factum, i n	– факт, вчинок
collēga, ae m	– колега, товариш	beneficium, i m	– добродійність
decretum, i n	– постанова, декрет	cura, ae f	– турбота
domīnus, i m	– хазяїн	subsidium, i n	– допомога
anīmus, i m	– намір	dolus, i m	– намір
liber, libri m	– книга	ractum, i n	– договір
aqua, ae f	– вода	vita, ae f	– життя
silva, ae f	– ліс	via, ae f	– дорога

б)

partus, ūs m	– народження, походження	hereditas, ātis f	– спадок
pars, partis f	– частина, сторона	actum, i n	– акт, угода
vitium, i n	– недолік, помилка	reditus, ūs m	– вихід, прибуток
superficies, ēi f	– наземні будови	series, ēi f	– ряд, ланцюг, низка
interdictum, i n	– заперечення, відмова	periculum, i n	– спроба, ризик
usurpatio, ōnis f	– захоплення	patria, ae f	– батьківщина
astrum, i n	– зірка	species, ēi f	– вид
culpa, ae f	– провина, помилка	arbiter, tri m	– суддя
contractus, ūs m	– договір	accidentia, ae f	– випадок, випадковість
crimen, īnis n	– звинувачення, злочин	honor, ōris m	– честь, пошана
tutēla, ae f	– охорона, захист	genus, ēris n	– рід, ряд, покоління

2. Визначте тип іменників III відміни (приголосний, голосний, мішаний) за характером основи:

ius, iuris n	– право	actor, actōris m	– позивач
ratio, ratiōnis f	– розум	testis, testis m	– свідок
natio, natiōnis f	– народ	fons, fontis m	– джерело
honor, honōris m	– пошана	mons, montis m	– гора
mos, moris m	– звичай	nomen, nomīnis n	– ім'я
foedus, foedēris n	– союз	hostis, hostis m	– ворог
tribūnal, tribunālis n	– суд	crimen, crimīnis n	– злочин
pater, patris m	– батько	civis, civis m	– громадянин

3. Виберіть із 1 та 2 вправ по одному іменнику кожної відміни і провідмінійте їх у однині та множині.

4. Визначте рід, число, відмінок та тип відмінювання наступних іменників, відновіть їхню початкову форму та перекладіть:

vitārum, victorias, insūlis, terram, stellā, aquae, nautārum, scholis, bella, otio, negotiī, librum, loci, locos, argumentis, bello, negotiōrum, otiis, oculis, mentes, mentium, simplicitāte, legibus, regum, regis, veritāte, mortem, luci, homīnes, testium, temporibus, exercituum, exercitū, exercitui, rēi, rerum, rebus, diēi.

5. Поставте наступні іменники в залежність від прийменника *contra* у однині та множині, перекладіть:

ius, iuris *n*; natio, natiōnis *f*; mos, moris *m*; tribūnal, tribunālis *n*; actor, actōris *m*; testis, testis *m*; hostis, hostis *m*; civis, civis *m*; arbiter, tri *m*; domīnus, i *m*; collēga, ae *m*.

6. Визначте відмінкову форму і число іменників та перекладіть їх:

pro forma, sine cura, vitae causa, amicārum gratia, de terris, contra natūram, ad ocūlos, ad personam, sine causa, ab ovo, ex animo.

7. Перекладіть латинською мовою за зразком:

на землю (куди?) – in (Acc) : *in terram*; на землі (де?) – in (Abl) : *in terra*
в Італії, в Італію, у книзі, на зірці, у лісі, у лісах, в дорозі, на дорогах, на дорогу, у ліс, в дорогу, на зірку, під книгою, на батьківщині, на книгах, у суді, у суд.

8. Перекладіть латинською мовою, звертаючи увагу на прийменники:

про життя, без води, між зірок, після суду, проти факту, без охорони, згідно з договором, заради добродійності, перед хазяїном, навколо зірки, за батьківщину, через випадковість.

9. Перекладіть:

1. Per scholam ad vitam. 2. Ibi concordia, ubi victoria. 3. Ignorantia non est argumentum. 4. Terra est sphaera. 5. Terra et luna sunt stellae. 6. In lunā non est vita. 7. Roma est in Italiā. 8. Schola est via scientiārum. 9. Incōla insūla est nauta. 10. Ante portas est bellum. 11. Inter bella et pericūla non est locus otio. 12. Pericūlum est in morā. 13. Procul ab ocūlis – procul ex mente. 14. Otium post negotium. 15. Non rex est lex, sed lex est rex.

10. Вивчіть крилаті латинські вислови:

1. Terra incognita. Невідома земля. (щось зовсім незнане)
2. Ubi concordia, ibi victoria. Де згода, там перемога.
3. Mens sana in corpore sano. В здоровому тілі здоровий дух.
4. Alma mater. Мати-годувальниця. (про вищі навчальні заклади)
5. Tabula rasa. Чиста дошка (про дитину, яка ще нічого не знає, або людину, котра в якомусь питанні абсолютно некомпетентна).
6. Nota bene! Зверни увагу!
7. Scientia potentia est. Знання – сила.
8. Curricūlum vitae. Життєвий шлях. (біографія)

Лексичний мінімум:

argumentum, i n	– доказ	mens, mentis f	– розум, думка
bellum, i n	– війна	mora, ae f	– зволікання
concordia, ae f	– згода	nauta, ae m	– моряк
ignorantia, ae f	– незнання	negotium, ii n	– праця
incōla, ae m, f	– житель	ocūlus, i m	– око
insūla, ae f	– острів	otium, i n	– відпочинок
lex, legis f	– закон	pericūlum, i n	– небезпека
locus, i m	– місце	porta, ae f	– ворота
luna, ae f	– луна	procul	– далеко
rex, regis m	– цар	terra, ae f	– земля
schola, ae f	– школа	via, ae f	– дорога
scientia, ae f	– знання	victoria, ae f	– перемога
sphaera, ae f	– шар	vita, ae f	– життя
stellae, ae f	– планета, зірка		

3 Прикметник

Вирішувані питання:

- Граматичні категорії прикметника.
- Відмінювання прикметників.
- Узгодження прикметників.
- Ступені порівняння прикметників.
- Переклад латинських відмінків.

Короткі теоретичні відомості:

Таблиця 6 – Зведена таблиця відмінкових закінчень прикметників I, II та III відмін

Causus	I		II				III			
	Sing	Plur	Sing		Plur		Sing		Plur	
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom	-a	-ae	-us,-er	-um	-i	-a			-es	-ia
Gen	-ae	-ārum	-i		-ōrum			-is		-ium
Dat	-ae	-is	-o		-is			-i		-ībus
Acc	-am	-as	-um		-os	-a	-em	= <i>Nom</i>	-es	-ia
Abl	-ā	-is	-ō		-is			-ī		-ībus

Таблиця 7 – Переклад латинських відмінків

Causus	Яким відмінком або частиною мови перекладається	Приклади
1	2	3
Nom.	Називний	<u>Scientia potentia</u> est. Знання – сила.
	Орудний	Cicero <u>consul</u> creatur. Цицерон обирається консулом.
Gen.	Родовий	Schola <u>vitae</u> . Школа життя.
	Родовий з прийменником	Medicina <u>morborum</u> . Зцілення від хвороб. Nemo <u>nostrum</u> . Ніхто з нас. Via <u>scientiarum</u> . Шлях до знань.
	Орудний	Studium <u>litterarum</u> . Заняття наукою.
	Знахідний	Memoria <u>poetae</u> . Пам'ять про поета.
	Прикметник	Via <u>vitae</u> . Життєвий шлях.
Dat.	Давальний	Dicere <u>magistro</u> . Говорить вчителю.
	Родовий з прийменником <i>для</i>	Vitae <u>discere</u> . Вчиться для життя.
	Родовий з прийменником <i>у</i>	Liber <u>puero</u> est. У хлопчика є книга.
Acc.	Знахідний	<u>Nominem</u> quaero. Людину шукаю.
	Знахідний з прийменником	Copias <u>Rhenum</u> traducere. Переводити військо через Рейн.
	Знахідний з прийменником для позначення місця або часу	<u>Romanum</u> redeo. Повертаюся до Риму. <u>Per multos annos</u> obsidere. Осаджувати довгі роки.
	Давальний	Doceo te <u>litteras</u> . Я вчу тебе грамоті.
	Орудний	Romani Ciceronem <u>consulem</u> creant. Римляни обирають Цицерона консулом.
Abl.	Орудний	Vulnerare <u>sagitta</u> . Поранити стрілою.
	Родовий з прийменником	Liberare <u>cura</u> . Звільнити від турботи. Veni <u>Roma</u> . Прийшов з Риму.
	Давальний з прийменником	<u>Iure</u> nomirale. Називати по праву.
	Місцевий з прийменником	<u>Temporibus antiquis</u> regnare. Царювати в давні часи.
	Прислівник	<u>Nocte</u> legere. Читати вночі.

Nota bene!

При перекладі з латинської мови треба враховувати, що між латинськими та українськими відмінками немає точної відповідності, тому необхідно звертати увагу на змістові відносини між словами, а також на значення всього контексту.

Вправи:

1. Визначте, до якого типу відмінювання належать прикметники:

latus, a, um	– широкий	gravis, e	– важкий
novus, a, um	– новий	levis, e	– легкий
gratus, a, um	– приємний	fortis, e	– хоробрий
tener, ěra, ěrum	– ніжний	ingens, ntis	– величезний, могутній
intěger, gra, grum	– цілий	utĭlis, e	– корисний
pulcher, chra, chrum	– красивий	gracĭlis, e	– стрункий
celěber, bris, bre	– відомий, святковий	dives, ĭtis	– багатий
celer, ěris, ěre	– швидкий	simplex, ĭcis	– простий
prudens, ntis,	– розсудливий	vetus, ěris	– старий, давній

2. Узгодьте прикметники з іменниками та перекладіть отримані словосполучення:

ars, artis <i>f</i>	– мистецтво	aeternus, a, um	– вічний
donum, i <i>n</i>	– дарунок	aliĕnus, a, um	– чужий
urbs, urbis <i>f</i>	– місто	civĭlis, e	– громадянський
exemplum, i <i>n</i>	– приклад	clarus, a, um	– відомий
filia, ae <i>f</i>	– дочка	durus, a, um	– суворий
ius, iuris <i>n</i>	– право	dives, ĭtis	– багатий
poĕta, ae <i>m</i>	– поет		–
orator, oris <i>m</i>	– оратор		
vir, i <i>m</i>	– чоловік		

3. Провідмініайте у однині та множині по три словосполучення із вправи 2.

4. Утворіть ступені порівняння прикметників і перекладіть:

arduus, a, um	brevis, e	idoneus, a, um
asper, ěra, ěrum	facĭlis, e	illicĭtus, a, um
atrox, ōcis	felix, ĭcis	malus, a, um
audax, ācis	fertĭlis, a, um	sacer, cra, crum
bellicŏsus, a, um	fĭrmus, a, um	simĭlis, e
bonus, a, um	honestus, a, um	sociālis, e

5. Визначте ступінь порівняння прикметників, рід, відмінок, число та перекладіть:

meliorĭbus, pessĭmus, optĭmo, tutior, utiliŏri, maxĭmum, sapientiŏrem, difficillĭmis, acerrĭmum.

6. Поставте замість крапок закінчення:

ad partum minor...; in monte altissĭm...; inter urbes maxĭm...; ex urbĭ pulcherrĭm... .

7. Перекладіть:

1. Omne initium difficĭle est. 2. Forma terrae rotunda est. 3. Dura lex, sed lex. 4. Verĭtas – tempŏris filia. 5. Repetitio est mater studiŏrum. 6. Sociāle anĭmal est homo. 7. Via recta brevissĭma est. 8. Lingua celĕris est, mens celerior. 9. Libertas, leges et pax sunt optĭma dona.

8. Вивчіть крилаті латинські вислови:

1. Tertium non datur. Третього не дано.
2. Nulla est doctĕrina sine lingua Latĭna. Нема науки без латинської мови.
3. Citius, altius, fortius. Швидше, вище, сильніше (девіз олімпійських ігор).
4. Per aspĕra ad astra. Через тернії до зірок.
5. Otium post negotium. Відпочинок після роботи.
6. Sine ira et studio. Без гніву та пристрасті.

Лексичний мінімум:

tutus, a, um	– безпечний	acer, acris, acre	– гострий
sapiens, entis	– розумний	partus, us <i>m</i>	– дитина; народження
difficilis, e	– важкий	mons, montis <i>m</i>	– гора
altus, a, um	– високий	omnis, e	– увесь, всякий, кожен
pulcher, cra, chrum	– красивий	initium, i n	– початок

4 Дієслово

Вирішувати питання:

- Граматичні категорії дієслова.
- Основні форми латинських дієслів.
- Дієвідміни.
- Часи системи інфекта.

Короткі теоретичні відомості:

Таблиця 8 – Зразки основних форм дієслів.

Дієвідміна	Praesens	Perfectum	Supīnum	Infinitivus
I	orno <i>я прикрашаю</i>	ornāvi <i>я прикрасив</i>	ornātum <i>щоб прикрасити</i>	ornāre <i>прикрашати</i>
II	video <i>я бачу</i>	vidi <i>я побачив</i>	visum <i>щоб побачити</i>	vidēre <i>бачити</i>
III	tego <i>я вкриваю</i>	texi <i>я вкрив</i>	tectum <i>щоб вкрити</i>	tegēre <i>вкривати</i>
IV	vestio <i>я одягаю</i>	vestivi <i>я одягнув</i>	vestitum <i>щоб одягнути</i>	vestire <i>одягати</i>

Таблиця 9 – Дієвідміни

Дієвідміна	Інфінітив	Основа	Кінцева основи	Переклад
I	natare	nata-	-a-	плавати
II	monēre	monē-	-ē-	Переконувати
III	cingere statuere	cing- statu-	приголосний, -ū-	оточувати ставити
IV	definire	definī-	-ī-	Визначати

Таблиця 10 – Особові закінчення латинського дієслова

Особа	Activum (активний стан)		Passivum (пасивний стан)	
	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
1	-o (-m)	-mus	-or (-r)	-mur
2	-s	-tis	-ris	-mini
3	-t	-nt	-tur	-ntur

Таблиця 11 – Дієслово *sum, fui, esse* в часах системи інфекта

Praesens (Теперішній час)				
Persona	Singularis		Pluralis	
1	sum	я є	sumus	ми є
2	es	ти є	estis	ви є
3	est	він, вона, воно є	sunt	вони є
Imperfectum (Минулий час)				
Persona	Singularis		Pluralis	
1	eram	я був	erāmus	ми були
2	eras	ти був	erātis	ви були
3	erat	він, вона, воно був (а, о)	erānt	вони були
Futurum I (Майбутній I час)				
Persona	Singularis		Pluralis	
1	ero	я буду	erīmus	ми будемо
2	eris	ти будеш	erītis	ви будете
3	erit	він, вона, воно будеє	erunt	вони будуть

Nota bene!

У латинській мові підмет, виражений особовим займенником, дуже часто опускається, оскільки на особу вказує закінчення дієслова. Але під час перекладу зручніше додавати займенник. Для цього слід правильно визначати особу та число дієслова.

Вправи:

1. Визначте за формою інфінітива до якої дієвідміни належать наступні дієслова; вкажіть їх основу:

citāre	викликати свідків	servīre	служити
convenīre	подавати позов	vivēre	жити
notāre	відмічати	debēre	бути повинним
sentīre	відчувати	demonstrāre	доводити
ligitāre	позиватися, судитися	emēre	купувати
condēre	творити	delinquēre	порушувати
domāre	підкоряти	sedēre	сидіти
possidēre	володіти	tradēre	передавати
cavēre	бути обачним	rapēre	захопити
dare	давати	legēre	читати, збирати

2. Випишіть із словника повні форми дієслів:

- a) deleo 2; clamo 1; punio 4; erro 1; finio 4; vinco 3; debeo 2; tradūco 3.
 б) furio 4; obvenio 4; noto 1; audio 4; praedīco 3; removeo 2; replico 1.

3. Утворіть за формою 1-ої особи однини Infinitivus наступних дієслів. Слідкуйте за знаком довготи та наголосом.

- 1 дієвідміни amo, clamo, paro
 2 дієвідміни doceo, habeo, teneo, video
 3 дієвідміни condo, dico, lego
 4 дієвідміни audio, finio, sentio, servio.

4. Визначте граматичні категорії дієслів, перекладіть їх.

Зразок: *sensebamini* – II дієвідміна, *imperfectum indicatīvi passīvi*, 2 особа, Pl – вас оцінювали.

veto, accūsas, condemnat, habēmus, vidētis, respondent, debeo, caves, absolvīmus, vendēbat, emebāmus, agīmus, constituam, facies, puniētis, finiēbant, finīmus, audiunt, erant, sunt, eīmus.

5. Провідмінійте в *Praesens, Imperfectum, Futurum I indicatīvi actīvi et passīvi* дієслова:

militāre, vidēre, legēre, venīre, occupāre, delēre, vendēre, finīre.

6. Перекладіть:

1. *Veto.* 2. *Credo.* 3. *Qui tacet, consentit.* 4. *Qui quaerit, repērit.* 5. *Dicēre non est facēre.* 6. *Cogīto, ergo sum.* 7. *Defendēre et vindicāre.* 8. *Hora fugit.* 9. *Dum spiro, spero.* 10. *Qui scribit, bis legit.* 11. *Dicēre pro et contra.* 12. *Vivēre est cogitāre.* 13. *Vendēre et emēre.* 14. *Iubēre aut vetāre.* 15. *Ego respondeo, tu interrogas.* 16. *Cum tacent, clamant.* 17. *Vivēre est militāre.* 18. *Destruam et aedificābo.*

7. Вивчіть крилаті латинські вислови:

1. *Garrūla lingua nocet.* Балакучий язик шкодить.
2. *Veni, vidi, vici.* Прийшов, побачив, переміг.
3. *Barba non facit philosōphum.* Борода не робить людину філософом.
4. *Contra factum non est argumentum.* Проти факту немає доказу.
5. *Ignorantia non est argumentum.* Незнання (законів) – не доказ.
6. *Verba volant, scripta manet.* Слова відлітають, що написано – залишається.
7. *Errare est humānum.* Людині властиво помилятися.
8. *Repetitio est mater studiōrum.*

Лексичний мінімум

<i>aedifico, avi, atum, 1</i>	будувати	<i>lego, legi, lectum, 3</i>	читати
<i>clamo, āvi, ātum, 1</i>	кричати	<i>quaero, sivi, situm, 3</i>	шукати
<i>consentio, nsi, nsum, 4</i>	погоджуватися	<i>qui, quae, quod</i>	який,а,е; котрий, а, е
<i>destruo, xi, ctum, 3</i>	руйнувати	<i>reperio, ěri, ertum, 4</i>	знаходити
<i>ego</i>	я	<i>scribo, scripsi, tum, 3</i>	писати
<i>facio, feci, factum, 3</i>	робити	<i>taceo, ui, ĩtum, 2</i>	мовчати
<i>fugio, fugi, itutus, 3</i>	бігти	<i>taceo, ui, ĩtum, 2</i>	мовчати
<i>hora, ae f</i>	час	<i>tu</i>	ти
<i>interrogo, avi, atum, 1</i>	питати		

5 Синтаксис

Вирішувані питання:

- Наказовий спосіб.
- Синтаксис пасивної конструкції.
- Структура простого поширеного речення.

Короткі теоретичні відомості:

Таблиця 12 – **Наказовий спосіб теперішнього часу**

Число	Особа	Дієвідміна			
		I	II	III	IV
Sing.	2	accūsa звинувачуй	mone переконуй	absolve виправдовуй	puni карай
Pl	2	accusā-te звинувачуйте	monē-te переконуйте	absolve-ī-te виправдовуйте	punī-te карайте

Таблиця 13 – **Наказовий спосіб дієслова esse**

Число	Особа	esse	бути
Sing.	2	esto	будь
	3	esto	хай він буде
Pl	2	estōte	будьте
	3	sunto	хай вони будуть

Вправи:

1. Утворіть форму наказового способу 2 особи однини та множини в стверджувальній та заперечній формі від дієслів:

respondeo 2, credo 3, dico 3, clamo 1, caveo 2, convenio 4, divido 3, servio 4, spiro 1, spero 1.

2. Перекладіть:

1. Accusāto! 2. Servi! 3. Nota bene! (N. b.) 4. Hospes, solve! 5. Noli nocēre. 6. Noli errāre. 7. Vide supra! 8. Finīte! 9. Fide, sed qui fides, vide.

3. Перекладіть:

1. Bene laborāmus. 2. Spondes centum dare? – Spondeo. 3. Noli tacēre, si dicēre debes. 4. Qui honeste vivit, bene vivit. 5. Femīna in familia viri locum filiae obtinebat. 6. Filia nostra conveniebat in matrimonium. 7. Dum vivīmus, laborāre debēmus. 8. Titius domīnus fundī, servum vendit et pecuniam accipit. 9. Inter bella et pericūlum non est locus otio. 10. Senātus habētur. 11. Familia Romāna ex viro, marīta, libēris, servisque constabat.

4. Перекладіть та вивчіть крилаті латинські вислови:

1. Divīde et impĕra.
2. Non scholae, sed vitae discīmus.
3. Ars longa, vita brevis.
4. Ubi concordīa, ibi victoriā.
5. Pecunia non olet. (Vespasiānus)
6. Manus manum lavat. (Seneca)
7. Exemplum docet.

Завдання для самостійної роботи

Тексти для читання

1. Varia

Ancillae in casa laborant. Domina non laborat. Ancilla dominae aquam portat. Magistra in schola severa est, sed puellae magistram amant. Sophia Mariae amica est; Mariae amicam amat et laudat. Puellae, narrate fabulas!

2. De Italia

Italia est magna paeninsula Europae. Incolas Italiae terra fecunda alit. In terra agricolae laborant. Familiae agricularum in casis parvis habitant. Italia silvas magnas et pulchras habet. In silvis, ubi bestiae vivunt, multae herbae et aliae plantae sunt. Incolae insularum et orarum Italiae nautae sunt. Nautae procellas non timent. Italiam aqua Hadriae alit. Agricolae et nautae saepe de Italia et de historia Romae familiis suis narrant.

3. De Graecia et Germania

Graecia quoque in paeninsula sita est. Graecia insulas habet. Nota est audacia nautarum Graeciae. Athenae in Graecia sunt. Athenae clarae sunt doctrina et litteris. Tacitus Germaniam et vitam incolarum describit. Incolae Germaniae in casis parvis habitant. Incolae Germaniae in pugna hastas gerunt. Litteras incolae Germaniae neglegunt. Agriculturam saepe curae feminarum committunt.

4. De servis Romanorum

Romani servos habent. Servi in fundis laborant. Servi dominos vita sustinet, dominis serviunt, perpetuo et moleste laborant. Servi dominis parere debent. Domini immodestiae servorum plagant et puniunt. Servi in dominos odio flagrant. Quam miser es, serve Romane!

5. De Italia

Italia est magna paeninsula Europae. Poetae terram fecundam Italiae laudant. Incolae Italiae plerumque nautae sunt. Roma est in Italia. Lingua latina lingua Romae est. Gloria victoriarum Romam ornat. Roma est patria litterarum latinarum. Iam antiquitus ibi eloquentia et historia florent.

6. De aquila et cuniculo

Aquila pullos cuniculi capit et suis liberis portat. Cuniculus multis verbis et lacrimis aquilam orat: "Parce meis liberis". Sed aquila cuniculi verba non auscultat, pullos cuniculi in suum nidum portat. Tum cuniculus ceteros cuniculos orat: "Adiuvate me, amici cari!" Cuniculi auxilio veniunt. Populum altam, ubi aquila nidum habet, subruunt. Ita populus alta concidit et pullos aquilae necat.

7. De fabulis poetarum antiquorum

Saepe fabulas poetarum antiquorum legimus. In fabulis poetae antiqui de natura narrant. Fabulae antiquae scientias veras de natura et personis etsi non dant, tamen bene vitam et studia populorum antiquorum monstrant. Libenter legimus fabulas et narramus liberis nostris.

8. De Graecorum et Romanorum deis

Graeci et Romani non unum deum, sed multos deos deasque colunt. Primus in numero deorum Iuppiter est, Saturni filius, dominus mundi. Locus, ubi Iuppiter solio sedet et mundi imperium tenet, est Olympus. Inde deus deorum tonat et fulminat. Neptunus secundus filius Saturni est. Neptunus in Oceano regnat. Ubi ventos et procellas et excitat, et mitigat. Pluto, Saturni tertius filius, horridus est urnbrarum dominus, deus inferorum. Pluto sub terra regnat.

9. Apud arbītrum.

Arbīter noster Marcus Tullius est vir laboriōsus et iustus. Hodiē apud arbītrum multae causae privātae sunt: de debītis pecuniariis; de testamentis et de mandātis. Primus reus iam in iudiciō est, cetēri rei etiam in iudiciō sunt. In numērō causārum prima est causa mea de mandātō et debītō pecuniariō. Adversarius meus est Gaius Sempronius.

10. De Italiae antiquae incōlis

Italia est magna paeninsūla Europae. Incōlas Italiae terra fecunda alit. In terra agricōlae labōrant. Ibi olīva bene crescit. Familiae agricolarum in casis parvis habībant. Italia insūlas habet. Icōlae insulārum et orārum Italiae sunt nautae. In aqua Hadriae nautae navigant. Vita incolārum Italiae antīquae dura est. Agricōlae et nautae curis non vocant. Sed natūra paenisūlae benigna est. In silvis magnis et pulchris bestiae mirae vivunt, multae herbae et plantae variae sunt.

11. De Romanōrum nominībus

Viris Romānis tria nomīna erant: praenōmen, nomen gentīle et cognōmen. Exempli gratia claro oratōri Romāno nomīna erant: Marcus Tullius Cicēro, Marcus praenōmen est, Tullius — nomen gentīle, Cicēro — cognōmen. Marci Tullii Cicerōnis filiae nomen Tulliae erat.

12. De oratorībus antīquis

Multi sunt oratōres clari Graecōrum et romanōrum. Magnus orator Graecus Demosthēnes erat. Clarae sunt Demosthēnis oratiōnes in Phillipum, regem Macedōnum. Pro libertate patriae orationībus certābat. Frustra orationībus civitātes Graeciae ad concordiam incitābat. Discordia civitātum libertātem Graecia delēvit.

13. In iurē. In iudiciō

Aulus Agerius apud Numerium Negidium mensam argenteam depōnit, sed Numerius Negidius dolō malō mensam non reddit. Aulus Agerius bovem vendit, Numerius Negidius bovem emit. Emptor venditōri pretium solvēre debet, sed Negidius non solvit, pecuniam Aulo Agerio non dat. Tum actor reum Numerium Negidium in ius vocat. Iurisdictionem inter cives Romānos praetor urbānus habet. Actor in iurē apud praetōrem a reō mensam vel pecuniam postulāvit. Praetor ius dicit et actōri legis actiōnem atque iudicem dat. Iudex in iudiciō reum aut condemnat, aut absolvit.

14. Res mancīpi et nec mancīpi

Omnes res aut mancīpi sunt aut nec mancīpi. Mancīpi res sunt omnia praedia in Italicō solō, tam rustīca — qualis est fundus, quam urbāna — qualis est domus, item iura praediōrum rusticōrum (servitūtes), velut via, iter, actus, aquaeductus, item servi et quadrupēdes, velut boves, muli, equi, asīni. Cetērae res nec mancīpi sunt.

Це цікаво знати

ЗАСНУВАННЯ РИМА

Згідно з легендою, Рим завдячує своїм виникненням братам-близнюкам Ромулу і Рему, нащадкам троянця Енея. Після загибелі міста Трої він приплив до італійських берегів, де його син Юл заснував місто Альба Лонга. Дочка одного з нащадків Енея Сільвія, перебуваючи у вигнанні, народила двох синів – Ромула і Рема, батьком яких, за легендою, був бог війни Марс. Цар Альби Лонги, побоюючись, що хлопці згодом займуть його престол, наказав слугі вбити немовлят. Проте слуга змілосердився над ними і залишив їх у кошику на березі річки Тібр. Там малюків знайшла вовчиця і вигодувала їх своїм молоком. Згодом дітей побачив царський пастух, який змінив їм батька. Коли Ромул і Рем виростили, вони вирішили заснувати нове поселення. Для цього вони обрали місце, де їх колись знайшла вовчиця, – Палатинський пагорб. Цих пагорбів, зручних для оборони, було сім, і тому Рим інколи називають “містом на семи пагорбах”. Священний обряд заснування міста, за легендою, відбувся 21 квітня 753 р. до н.е. Минули століття, перш ніж Рим став столицею могутньої Римської держави, багатолюдним містом з врочистими храмами та розкішними палацами.

ЛЮДИНА І ПРИРОДА

Життя будь-якої людини пов'язане із землею. Недарма Цицерон називав землю спільною матір'ю усіх людей. Однією з найшанованіших серед римських богів була Mater Tellus (Мати Земля). Для римлянина, який би знатний він не був, праця на полі не була ганьбою. Римляни, втомлені постійними війнами, з насолодою тягнулися до землі. Навесні вони будь-що намагалися виїхати з міста, позбутися його шуму та гамору. Заміська садиба – вілла (villa) – улюблене місце перебування римлян, коли їх не кликали громадські обов'язки. Замилування сільським життям відображене у творах багатьох римських письменників.

СІМ'Я У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Сім'я у стародавньому Римі мала дещо інший вигляд, ніж сучасна. До неї входили не лише батьки і діти, в тому числі й одружені, а й раби. Сім'ю очолював батько, влада якого поширювалась на всіх членів родини. Тільки він міг розпоряджатися майном. Зі смертю батька сім'я розпадалась на нові сім'ї, залежно від кількості спадкоємців. Удова переходила під опіку свого найстаршого сина. Якщо діти були неповнолітніми, держава визначала опікуна, і він опікувався маєтком до відповідного часу.

Обов'язок батька – дбати про сім'ю, вести майнові справи та виховувати дітей. Але звичайно за дітьми доглядала мати, займалася домашнім господарством та пряла вовну. На відміну грецьких жінок, майже все життя яких проходило на жіночій половині дому, римлянки приймали гостей, брали участь у бенкетах, у супроводі рабів відвідували крамниці. Жінки не мали права брати участі у політичному житті, але вони засновували свої товариства. Наприклад, відомим у Римі було товариство матерів сімейств – *conventus matronarum*, – члени якого регулярно зустрічались на зборах.

ШКОЛА

У грецькій мові слово “*schole*”, від якого походять латинське “*schola*”, українське “школа”, англійське “*school*”, французьке “*l'ecole*”, німецьке “*Schule*”, перекладалося як “розвага, дозвілля”. Школа в стародавньому Римі не потребувала особливого приміщення, а обмежувалась тихим закутком на вулиці або площі міста. Діти сиділи навпочіпки, тримаючи на колінах невеликі дощечки, вкриті воском. Гострим кінцем металевої або кістяної палички учні видряпували на воску літери, а тупим кінцем витирали написане. Така паличка для письма називалася “*stilus*”, від цієї назви походить слово “стиль”.

Освіта у стародавньому Римі не була обов'язковою, але більшість людей була письменною. Крім читання і письма діти вчилися рахувати. Для цього вони користувалися камінцями, які називалися “*calculae*”. від цього слова походить назва “калькулятор”. Велику

увагу в школі надавали вивченню літератури, історії, філософії та грецької мови, яка, поряд з латинською, була широко вживана. Щоб уміти виразно і чітко висловлювати свої думки, викладалась наука красномовства – риторика. Отримавши освіту, а після цього відбувши військову службу, римський юнак ставав повноправним членом суспільства – римським громадянином (*civis Romānus*)

РИМСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Одним із винаходів римлян, яким і досі користуються всі народи Європи, був календар. Слово “календар” походить від латинської назви першого дня кожного місяця – календи (*Kalendae*).

Спочатку рік, який, згідно з переказами, встановив Ромул, називався “Ромулів рік” і налічував лише десять місяців. Першим місяцем року був березень (*Martius*). Справді, якщо лічити місяці від березня, то вересень (лат. *September* від *septem* – сім) буде сьомим, жовтень (лат. *October* від *octo* – вісім) – восьмим, листопад (лат. *November* від *novem* – дев’ять) – дев’ятим, а грудень (лат. *December* від *decem* – десять) – десятим місяцем.

Згодом цар Нума Помпілій збільшив кількість місяців у році на два, додавши січень і лютий, і рік став налічувати 12 місяців.

Однак справа ускладнювалася тим, що місяці не мали точно встановленої кількості днів, що призвело до цілковитого хаосу. Пори року перестали збігатися з місяцями, які б їм відповідали. Ось як про це писав Светоній: “Через недбалість жерців, які довільно встановлювали місяці та дні, календар був у такому безладі, що вже свято жнив припадало не на літо, а свято збору винограду – не на осінь”.

Усунути плутанину, внести ясність і чіткість у систему обчислення часу випало на долю Гаю Юлію Цезарю (46 р. до н.е.). Новий календар став називатися на честь Цезаря Юліанським. За дорученням Цезаря александрійський математик і астроном Созіген встановив річний цикл, що мав 365,25 дня, і визначив кількість днів кожного місяця року. Щоб звести рік до цілого числа днів – 365, довелося збільшити лютий: через кожні чотири роки цей місяць отримував додатковий день. Однак при цьому не додавали 29 лютого, як це ми робимо тепер, а повторювали день 24 лютого, який був шостий перед березневими календами (1 березня). Тому додатковий день 24 лютого доводилося називати “двічі шостим” (*bissextilis*). Звідси і весь рік, збільшений на один “вставний” день, стали називати *bissextus* (ось звідки у нас назва “високосний рік”).

Початок року Цезар переніс на 1 січня, тому що в цей день консули вступали на свою посаду, і починався римський господарський рік.

Юліанський календар застосовувався у нас до 1918 р. (“старий стиль”), а з січня 1918 р. був запроваджений загальноживаний “новий стиль” – Григоріанський календар (1582 р.), яким ми користуємось і сьогодні.

Лічба років у римлян не мала чіткої системи і у різні періоди велась по-різному. Спочатку рік позначали іменами консулів. Коли ж із занепадом республіканського ладу влада консулів стала втрачати реальний зміст (16 р. до н.е.), основою літочислення став 753 р. до н.е. – рік заснування Рима. І лише у VI ст. н.е. християнський письменник Діонісій вперше став визначати події роками “від народження Христа”, ввівши у такий спосіб поняття “нової ери”.

Назви римських місяців пов’язані або з іменами богів, імператорів, або з назвами числівників. Лише слово “лютий” походить від назви свята очищення:

<i>січень</i> –	<i>Ianuaris</i> (на честь Януса – бога будь-якого початку)
<i>лютий</i> –	<i>Februarius</i> (від назви обряду очищення <i>februum</i>)
<i>березень</i> –	<i>Martius</i> (на честь бога війни Марса, батька Ромула і Рема)
<i>квітень</i> –	<i>Aprilis</i> (на честь богині кохання Венери, грецькою Афродіта)
<i>травень</i> –	<i>Maius</i> (на честь матері Меркурія Майї)
<i>червень</i> –	<i>Iunius</i> (на честь богині Юнони – дружини Юпітера)
<i>липень</i> –	<i>Iulius</i> (на честь Гая Юлія Цезаря)

<i>серпень</i> –	Augustus (на честь імператора Октавіана Августа)
<i>вересень</i> –	September (від числа <i>septem</i> – сім)
<i>жовтень</i> –	October (від числа <i>octo</i> – вісім)
<i>листопад</i> –	November (від числа <i>novem</i> – дев'ять)
<i>грудень</i> –	December (від числа <i>decem</i> – десять)

Назви тижня у римлян також були пов'язані з іменами богів:

<i>понеділок</i> –	Lunae dies (день Місяця)
<i>вівторок</i> –	Martis dies (день Марса)
<i>серeda</i> –	Mercurii dies (день Меркурія)
<i>четвер</i> –	Iovis dies (день Юпітера)
<i>п'ятниця</i> –	Veneris dies (день Венери)
<i>субота</i> –	Saturni dies (день Сатурна – бога землеробства)
<i>неділя</i> –	Solis dies (день сонця)

РИМСЬКІ ІМЕНА

Імена римських чоловіків склалися з трьох частин: особистого імені, (*praenōmen*), родового імені (*nomen gentile*) і прізвиська (*cognōmen*). Наприклад: Marcus Tullius Cicero (Марк Туллій Ціцерон), Quintus Horatius Flaccus (Квінт Горацій Флакк). Кількість особистих імен римлян була обмеженою. З них найпоширенішими були Marcus (Марк), Gaius (Гай), Publius (Публій), Quintus (Квінт), Lucius (Люцій). Дочок називали родовим іменем батька. Якщо батько був з роду Тулліїв, то донька отримувала ім'я Туллія, якщо з роду Юліїв – Юлія. Якщо у сім'ї була ще одна донька, то її називали Молодша (*Minor*) або Друга (*Secunda*), наприклад Iulia Minor (Юлія Молодша).

Раби, відпущені на волю, так звані вільновідпущеники, отримували особисте і родове ім'я свого господаря, а власне ім'я зберігали як прізвисько. Зокрема, Тірон (*Tiro*) – багатолітній помічник і секретар Ціцерона – після звільнення отримав ім'я Марк Туллій Тірон (Marcus Tullius Tiro).

Рекомендована література

Базова

1. Шведов С. А. Латинська мова : підруч. для студ. гуманіт. ф-тів ун-тів / С. А. Шведов; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – 2-ге вид., випр. та допов. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – 387 с
2. Ревак Н.Г., Сулим В.Т. Латинська мова (для неспеціальних факультетів). Підручник. Вінниця: Нова книга, 2011. – 440 с.
3. Сафроняк О., Волощук В., Волощук М. Латинська мова. Львів, 2015. – 457 с.
4. Скорина Л.П., Скорина О.А. Латинсько-український, українсько-латинський словник. К.: Обереги, 2004. – 447 с.

Допоміжна

1. Вацеба О.А., Олійник Л.Р. Lectura Latina. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 200 с.
2. Grammatica Latina. Навчальний посібник. Теоретична частина. Укл. Г.М. Загайська. Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 60 с.
3. Мудрість народна – мудрість міжнародна. Прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти дев'ятьма мовами. Чернівці: Рута, 2004. – 256 с.

Інформаційні ресурси

1. Ревак Н.Г., Сулим В.Т. Латинська мова (для неспеціальних факультетів) 2-ге вид., виправлене і доповнене. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 415 с.
Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/84/>.
2. Латинська мова в Україні (історичний екскурс).
Режим доступу: http://b-ko.com/book_21_glava_65_%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82_2.html
3. Українська латиномовна література.
Режим доступу: <http://medievist.org.ua/>. <http://ephemeris.alcuinus.net/>.